

ETICKÝ KÓDEX ZAMESTNANCOV VYSOKÝCH ŠKÔL (JEHO VÝZNAM, FUNKCIA A IMPLEMENTÁCIA)

Gabriela OLEJÁROVÁ

Povolanie učiteľa na rôznych stupňoch a úrovniach školskej sústavy si vyžaduje silnú osobnosť s celkovým nasadením a s láskou k svojmu povolaniu. Neexistuje univerzálny návod na to, ako sa stať spomenutou silnou osobnosťou a dobrým učiteľom. Dobrým učiteľom sa možno stať rozličnými spôsobmi, ktoré však nemusia zaručiť dosiahnutie ideálu učiteľského povolania, vznikajúceho za účelom konfrontácie (porovnávania) svojho správania v rámci danej profesie. V každom povolaní predstavuje ideál métu, ku ktorej sa má približovať konanie a správanie každého člena profesie, pričom ide najmä o teoretickú rovinu vymedzenia profesie týkajúcu sa technickej aj morálnej stránky profesie. Tá spočíva v požiadavke na odbornú kvalifikáciu (zahrňujúcu vzdelanie, odborné znalosti, prezentáciu schopností a zručností, systém celoživotného vzdelávania) a vyjadruje aj étos povolania, t. j. morálne postoje, ktoré zaujíma človek k svojej práci v povolaní a k osobitým úlohám a povinnostiam svojej profesie. Dobrý étos povolania znamená mať pozitívny postoj k povinnostiam v povolaní a úlohy vykonávať zodpovedne (Brezinka, 1990, s. 289). V aplikácii na učiteľské povolanie to predpokladá presvedčenie o správnosti a úlohe morálky v povolaní, poznanie, rešpektovanie a uskutočňovanie morálnych hodnôt (ale aj zákonných) a sebazdokonaľovanie sa v morálnych postojoch. Obidve stránky – technická a morálna – nesmú ostať čisto v teoretickej rovine, ale ich obsahy by sa mali premietnuť do každodennej praxe povolania vytvárajúc tak profesijnú etiku povolania.

Profesijná etika svojou podstatou a povahou patrí k normatívnej etike – vysvetľuje a zdôvodňuje etické a morálne normy, zaoberá sa štúdiom noriem, no zároveň profesijná etika je aj aplikovanou etikou – etické a morálne hodnoty slúžia na hodnotenie konania v rozmedzí správne, nesprávne, morálne, nemorálne, dobré, zlé a pod., alebo sa obsah hodnôt aplikuje na riešenie nejakého situačného morálne sporného problému či dilemy v rámci profesie. Teoretická a praktická rovina sa prelína a navzájom ovplyvňuje. Učiteľská etika je profesijnou etikou, ktorá sa snaží o reflexiu etických a morálnych hodnôt v učiteľskom povolaní. Upozorňuje či zachytáva mnohé problémy súvisiace s vykonávaním práce učiteľa majúce etický podtón. Jedným z aspektov učiteľskej etiky je aj vytvorenie ideálu povolania – teda toho, čo by malo byť – ideál je vyjadrený vo forme etického kódexu učiteľskej profesie, pričom existen-

cia etického kódexu sa nestotožňuje s učiteľskou etikou (ide len o jeden problém v rámci profesijnej etiky učiteľa).

Definícií etického kódexu je niekoľko, pričom každá definícia predstavuje niektorú z funkcií kódexu. Všeobecne sa etický kódex definuje ako súbor etických a morálnych pravidiel koordinujúcich správanie tých, pre ktorých bol určený.

Etický kódex učiteľa obsahuje súhrn skupinových morálnych požiadaviek, ktoré by mali usmerňovať učiteľa pri výkone jeho funkcie. Učitelia sú heterogénnou skupinou s rôznymi názormi, presvedčením, hodnotami, ktoré dosiahli pod vplyvom rozličných subjektívnych a objektívnych faktorov. Sú skupinou disponujúcou širokou škálou kompetencií súvisiacich so slobodou rozhodovania a preferovania učiteľských aktivít a metód na výchovu a vzdelávanie. Sami sa stávajú dôležitým „nástrojom“ odovzdávania kvalitných informácií a výchovy budúcim generáciám.

Z týchto hlavných a iných dôvodov vzniká potreba formulovať etický kódex so všeobecnými morálnymi zásadami zjednocujúcimi učiteľskú profesiu. Kódex sa vytvára aj za účelom vyslania pozitívneho signálu verejnosti, to znamená, profesia prijatím morálnych regulatívov vo forme kódexu deklaruje svoje požiadavky aj smerom navonok, čím sa okrem iného snaží získať dôveru verejnosti, pričom však nejde o automatický dôsledok vytvorenia a prijatia etického kódexu. Etický kódex učiteľa by mal posilňovať učiteľskú kultúru, zároveň i postavenie učiteľa v spoločnosti, ktoré za posledné roky nadobudlo skoro dehonestujúci význam vplyvom rôznych činiteľov. Etický kódex pomáha riešiť konfliktné situácie v optike úloh učiteľa, treba však zdôrazniť, že etický kódex nemôže v rámci vymedzených hodnôt a princípov obsiahnuť všetky morálne sporné situácie, ktoré môžu nastať v rámci učiteľskej profesie a poskytnúť návod na ich riešenie. To nie je úlohou etického kódexu. Etický kódex učiteľa stanovuje limity a hranice konania učiteľa, pod vplyvom morálnych zásad sa učiteľ „učí“ hodnotiť svoje správanie a konanie v morálnych medziach a uvedomuje si vysokú hodnotu povolania vyvolávajúcu prijatie zodpovednosti za dôsledky rozhodovania a konania. Kódex učiteľa by mal stanoviť nielen povinnosti, ale aj práva učiteľa z dôvodu mnohých požiadaviek a úloh, ktoré sú kladené na učiteľskú profesiu. Profesia učiteľa zahŕňa aj množstvo medziľudských vzťahov – kvalitný etický kódex by mal definovať aj žiaduce vzorce správania vo vzťahu učiteľ – žiak, učiteľ – učiteľ (učiteľ – kolegovia), učiteľ – nadriadení, učiteľ – administratívni pracovníci školy, učiteľ – externí zamestnanci, učiteľ – ostatní zamestnanci školy, učiteľ – rodič, učiteľ – verejnosť.

Každú profesiu vytvárajú rozličné špecifické podmienky a okolnosti charakteristické pre daný typ profesie. Znalosť podmienok, pri ktorých môže dôjsť ku morálne sporným situáciám

a k vzniku etických dilem, pozitívne ovplyvňuje tvorbu etického kódexu tým, že tieto špecifiká sa zakomponujú do kódexu spolu so stanovením orientačných hodnôt pri strete s nimi. Z uvedeného dôvodu by mal kódex profesie tvoriť ten, kto sa orientuje v problematike povolania a dôverne pozná prostredie a podmienky povolania. Jednotlivé profesijné etické kódexy sa vzájomne diferencujú v obsahu, v jednotlivých častiach a v konkrétnej aplikácii morálnych hodnôt. To, čo je prioritou v jednej oblasti, nemusí byť prioritou v oblasti druhej, resp. môže mať úplne iné zdôvodnenie a obsah (náplň).

Vzhľadom na vymenované funkcie etického kódexu učiteľa (alebo akéhokoľvek iného etického kódexu) je zrejmé, že jeho efektivita spočíva v precíznej príprave, v stanovení cieľa kódexu, v poznaní špecifických podmienok profesie, v znalosti etickej terminológie a v spolupráci viacerých odborníkov pri formulovaní morálnych požiadaviek profesie (pričom ide len o základné podmienky). Nemenej dôležitý je aj spôsob jeho implementácie (zavedenia do praxe), oboznámenie s obsahom kódexu zamestnancov, dôsledná kontrola kódexu, sankcie za porušenie pravidiel uvedených v kódexe a aktualizácia kódexu podľa okolností.

Všetky funkcie etického kódexu učiteľa a podmienky jeho efektivity sa vzťahujú aj na nedávno zverejnený Etický kódex zamestnancov vysokých škôl, pričom ide o vyselektovanú skupinu učiteľov spomedzi učiteľov a o špecifickú učiteľskú skupinu vzhľadom na jej aktivity, kompetencie a úlohy. Je ťažko povedať, z akých dôvodov spomínaný etický kódex vznikol, kto ho vytvoril a za akým účelom, pretože prezentácia kódexu hlboko zaostala za jeho vytvorením. Nedôsledné a nezodpovedné rozpracovanie spôsobu jeho zavedenia do praxe vysokoškolských učiteľov vyvolalo len úsmev (ironický) na tvárach samotných učiteľov vedúcich činiteľov vysokých škôl. Propagácia kódexu širokej verejnosti ostala taktiež bez povšimnutia a možno dobrý úmysel a vynaložená práca na tvorbe kódexu tak vyšla navnivoč. Etický kódex zamestnancov vysokých škôl napriek naliehavosti súčasného postavenia a situácie učiteľov (a to nielen vysokých škôl) ostal takmer bez väčšieho ohlasu. Medializované vyjadrenia a spôsoby, akým bol kódex zverejnený, neposkytli vhodné východisko na jeho implementáciu do spoločnosti (ktorá nebola skoro žiadna).

Z toho dôvodu budem nasledujúce poznámky venovať nie obsahu Etického kódexu zamestnancov vysokých škôl (pretože ten už je raz daný, hoci jednotlivé body mohli byť formulované precíznejšie, mohli byť obsiahlejšie a viac prepracované), skôr sa sústredím na možné metodické pokyny a kroky jeho implementácie do vysokoškolskej praxe (pričom ide len o poukázanie na systémové kroky zavedenia kódexu do praxe, jednotlivé kroky sa však môžu líšiť, alebo obmieňať z dôvodu rozličných podmienok tvoriacich typy vysokých škôl. Podstata implementácie, t. j. prepracovaná príprava a radenie systematických krokov by mala byť za-

chovaná). Keďže metodika krokov zavedenia kódexu do praxe v učiteľskej profesii nie je vypracovaná, inšpirovať sa budem spôsobom implementácie kódexu v podnikateľskej sfére, pričom budem prihliadať na špecifické podmienky zamestnancov vysokých škôl.

Pri príprave etického kódexu je v úvodnej fáze dôležité stanoviť a prijať jasný a zreteľný cieľ (ciele) etického kódexu. Musí byť získaný súhlas a podpora najvyšších vysokoškolských orgánov – v tomto prípade Slovenskej rektorskej konferencie a Slovenskej rady vysokých škôl, ako aj podpora a záujem zo strany vysokoškolských učiteľov. Kódexu by mal reagovať priamo na aktuálne otázky morálky profesie, preto by bolo vhodné, aby hneď v úvode – ešte pred konkrétnou formuláciou požiadaviek – prebehla analýza (audit) vnímania etických a morálnych problémov v rámci danej profesie (analýza stavu). Výsledky poslúžia ako východiskový materiál pre koncipovanie možných princípov a požiadaviek v etickom kódexe. Je vhodné, ak sa v počiatočnej fáze identifikujú aj problémy a prekážky pri realizácii etického kódexu.

Skupina, ktorá vypracováva etický kódex je zložená z viacerých odborníkov – predstavitelia vysokých škôl, učitelia, zástupca školského odboru napr. z ministerstva, etik, psychológ, sociológ, právnik (možno aj študenti!). Samotný kódex a jeho princípy však formuluje menej početný tím, na základe požiadaviek a návrhov, ktoré predložila širšia pracovná skupina z podkladov auditu. Pri tvorbe kódexu sa pomenuje zodpovedná osoba, ktorá koordinuje činnosti a prácu skupiny tvoriacej etický kódex. Tieto aktivity zahŕňajú spôsob prípravy etického kódexu.

Kódex by mal obsahovať:

- preambulu – zdôrazňuje, prečo je etický kódex v profesii potrebný,
- očakávané štandardy správania a konania,
- kľúčové hodnoty profesie, všeobecné a zároveň špecifické hodnoty profesie,
- hodnoty a princípy týkajúce sa poslania vysokých škôl,
- povinnosti a práva vysokoškolských učiteľov,
- možné konfliktné situácie a ich riešenia typické pre oblasť vysokých škôl,
- iné oblasti,
- spôsob kontroly a sankcie za prestúpenie požiadaviek kódexu, resp. za porušenie princípov uvedených v etickom kódexe,
- uvedenie mena osoby zodpovednej za tvorbu kódexu a kontaktnej osoby – zaviesť funkciu napr. dôverníka – radcu, zodpovedného pracovníka za etiku, resp. uviesť kontakt (meno a miesto), kde možno podať sťažnosť na podozrenie z priestupku voči pravidlám v etickom

kódexe. Vytvoriť inštitúciu, ktorá preveruje sťažnosti týkajúce sa porušenia etického kódexu,

- stanovenie spôsobu kontroly a dodržiavania pravidiel etického kódexu,
- uvedenie dátumu vyhotovenia kódexu a podpis zodpovednej osoby za jeho vytvorenie.

Pracovný návrh kódexu by mal prejsť posúdením vybraných predstaviteľov či zástupcov vysokých škôl. Po ich relevantných pripomienkach by sa mala formulovať konečná verzia kódexu a jeho oficiálne schválenie, prijatie a podpísanie v akademickej obci.

Ak je etický kódex už vytvorený, je potrebné:

- premyslieť si a zadefinovať spôsob jeho zavedenia (implementáciu) do praxe,
- taktiež opäť určiť osoby zodpovedné za jeho implementáciu,
- kódex sa po schválení musí stať známym pracovníkom profesie, pre ktorú bol vypracovaný a určený, pričom zverejniť sa môže aj širokej verejnosti.

Etický kódex zamestnancov vysokých škôl musí byť podporovaný, schválený a prijatý Ministerstvom školstva, členmi Slovenskej rektorskej konferencie, Slovenskou radou vysokých škôl, rektormi, dekanmi, vedeckými radami univerzít a fakúlt, vrátane vedúcich pracovníkov na úrovni katedier, inštitútov či ústavov. Oboznámení s ním by mali byť rektori (rektorát) jednotlivých vysokých škôl. Následne by mal byť kódex odsúhlasený Akademickým senátom a rozdistribuovaný na jednotlivé pracoviská vysokej školy, pričom zodpovednosť za jeho predstavenie a aplikáciu majú vedúci či riaditelia inštitútov, katedier a iných vysokoškolských pracovísk, ktorí sú poverení svojim nadriadeným. Tí podajú informáciu o kódexe vysokoškolským učiteľom na pracoviskách. Je potrebné premyslieť spôsob zverejnenia pravidiel kódexu učiteľom. V tomto prípade nie je vhodná komunikácia intranetom – tak ako sa to udialo pri prezentácii Etického kódexu zamestnancov vysokých škôl – pretože informáciu o kódexe nebral nikto vážne, čo bolo spôsobené aj nedostatočnými informáciami. Pri oboznamovaní sa s obsahom kódexu je vhodné uskutočniť seminár, rozhovor o etickom kódexe, interné stretnutie, kde sa sprostredkujú informácie o etickom kódexe – jeho ciele, funkcia, miesto, obsah, dôležitosť – prečo bol prijatý, prečo sa vyžaduje správanie v medziach uvedených v kódexe a pod. Rovnako, ak sa berie myšlienka etického kódexu a morálnych pravidiel vážne, organizujú sa pravidelné stretnutia so zamestnancami, kde sa vykazuje efektivita kódexu, spätná väzba, reakcie, kde je možnosť analyzovať jednotlivé články kódexu za účelom lepšieho pochopenia, resp. rozoberať sa môžu aj morálne sporné situácie alebo dilemy, ktorá sa vyskytli, uskutočňuje sa tzv. etický tréning. Aby kódex nestratil svoj účel, pravidelne sa uskutočňuje jeho kontrola a vyhodnocovanie, ktoré taktiež môže viesť k aktualizácii kódexu, jeho obmene.

Dodržiavanie kódexu by malo byť povinné pre všetkých. Jeho nedodržanie je dôvodom na disciplinárne konanie.

Teória implementácie etického kódexu aj keď bude vypracovaná tým najlepším spôsobom, nebude účinná, ak samotní učitelia nebudú mať záujem na tom, aby sa morálne hodnoty stali nepodmienenou súčasťou ich profesie. Nie je možné nanútiť niekomu morálne zásady, ak ich sám nepocit'uje za dôležité a nestotožňuje sa s nimi. Realizácia morálneho správania v učiteľskom povolání je podmienená osobnou mravnosťou každého učiteľa, ktorú etický kódex reguluje, no negarantuje dodržiavanie pravidiel a pozitívne dôsledky z nich plynúce. Napriek tomu, etický kódex má svoje výhody. Vznik etického kódexu zamestnancov vysokých škôl je dôsledkom zvýšeného záujmu o morálne hodnoty v povolání vysokoškolských učiteľov. Ide o snahu aktivizovať hodnoty morálky, pretože sa to nevyhnutne vyžaduje vzhľadom na množstvo situácií vyvolávajúcich morálny konflikt. Dobrý úmysel však nie vždy prinesie pozitívny dôsledok. Nezodpovedný prístup k implementácii etiky v profesii vedie ešte k väčšiemu morálnemu chaosu.

ZDROJE

Brezinka, Wolfgang: Učitelia a morálka ich povolania. *Pedagogická revue*, 42, 1990, č. 4, s. 289 – 315.

Bujňák, J.: K etike na vysokých školách. *SME*, 20.10.2006, s. 31.

Etický kódex zamestnancov vysokých škôl. *Academia*, 17, 2006, č. 4, s. 22.

Bláha, Jiří – Dytrt, Zdeněk: *Manažerská etika*. Praha: Management Press 2003. 155 s.

Remišová, Anna: *Etika a ekonomika*. Bratislava: Ekonóm 2004. 238 s.

Vrban, A.: Uvažovanie po prečítaní etického kódexu. *Academia*, 17, 2006, č. 4, s. 23 – 26.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/2229/05 *Reflexie morálky na Slovensku*.

O AUTORKE

Gabriela Olejárová je študentkou 2. ročníka denného doktorandského štúdia v odbore etika; kontakt: olejarova.gabriela@gmail.com.